

Balak

בְּלָאָם

Leadership and Loyalty

2-2

①
Lessons
in
Leadership

Is leadership a set of skills, the ability to summon and command power? Or does it have an essentially moral dimension also? Can a bad man be a good leader, or does his badness compromise his leadership? That is the question raised by the key figure in *Parashat Balak*, the pagan prophet Balaam.

First, by way of introduction, we have independent evidence that Balaam actually existed. An archaeological discovery in 1967 at Deir 'Alla, at the junction of the Jordan and Jabbok rivers, uncovered an inscription on the wall of a pagan temple, dated to the eighth century BCE, which makes reference to a seer named Balaam ben Beor, in terms remarkably similar to those of *Parashat Balak*. Balaam was a well-known figure in the region.

His skills were clearly impressive. He was a religious virtuoso, a sought-after shaman, magus, spell-binder, and miracle worker. Balak says, on the basis of experience or reputation, "I know that whomever you bless is blessed, and whomever you curse is cursed" (Num. 22:6). The rabbinic literature does not call this into question. On the phrase "No prophet has risen in Israel like Moses, whom the Lord knew face to face" (Deut. 34:10), the sages went so far as to say: "In Israel there was no other prophet as great as Moses, but among the nations there was. Who was he? Balaam."¹

Another midrashic source says that "there was nothing in the world that the Holy One, Blessed Be He, did not reveal to Balaam, who surpassed even Moses in the wisdom of sorcery."² At a technical level, Balaam had all the skills.

Yet the ultimate verdict on Balaam is negative. In chapter 25, we read of the ironic sequel to the episode of the curses/blessings. The Israelites, having been saved by God from the would-be curses of Moab and Midian, suffer a self-inflicted tragedy by allowing themselves to be enticed by the women of the land. God's anger burns against them.

Several chapters later (Num. 31:16) it emerges that it was Balaam who devised this strategy: "They were the ones who followed Balaam's advice and were the means of turning the Israelites away from the Lord in what happened at Peor, so that a plague struck the Lord's people." Having failed to curse the Israelites, Balaam eventually succeeds in doing them great harm.

So the picture that emerges from the Jewish sources is of a man with great gifts, a genuine prophet, a man whom the sages compared with Moses himself. Yet at the same time he is a figure of flawed character, which eventually leads to his downfall and to his reputation as an evildoer, one of those mentioned by the Mishna as being denied a share in the World to Come (Mishna Sanhedrin 10:2).

What was his flaw? There are many speculations, but one suggestion given in the Talmud infers the answer from his name. What is the meaning of "Balaam"? Answers the Talmud: it means, "a man without a people" - *belo am* (Sanhedrin 105a). This is a fine insight. Balaam is a man

①

96

without loyalties. Balak sent for him saying: "Now come and put a curse on these people, because they are too powerful for me.... For I know that whomever you bless is blessed, and whomever you curse is cursed" (Num. 22:6). Balaam was a prophet for hire. He had supernatural powers.

He could bless someone and that person would succeed. He could curse someone and that person would be blighted by misfortune. But there is no hint in any of the reports, biblical or otherwise, that Balaam was a prophet in the moral sense: that he was concerned with justice, desert, the rights and wrongs of those whose lives he affected. Like a contract killer of a later age, Balaam was a loner. His services could be bought. He had skills and used them to devastating effect. But he had no commitments, no loyalties, no rootedness in humanity. He was the man *belo am*, without a people.

Moses was the opposite. God Himself says of him, "He is [supremely] loyal in all My house" (Num. 12:7). However disappointed Moses was with the Israelites, he never ceased to argue their cause before God. When his initial intervention on their behalf with Pharaoh worsened their condition, he said to God, "O Lord, why do You mistreat Your people? Why did You send me?" (Ex. 5:22). When the Israelites made the Golden Calf and God threatened to destroy the people and begin again with Moses, he said, "Now, if You would, please forgive their sin. If not, then blot me out from the book that You have written" (Ex. 32:32). When the people, demoralised by the report of the spies, wanted to return to Egypt and God's anger burned against them, Moses said, "With Your great love, forgive the sin of this nation, just as You have forgiven them from [the time they left] Egypt until now" (Num. 14:19). When God threatened punishment during the Korah rebellion, Moses prayed, "Will You be angry with the entire assembly when only one man sins?" (Num. 16:22). Even when his own sister Miriam spoke badly about him and was punished by leprosy, Moses prayed to God on her behalf, "Please God, heal her now" (Num. 12:13). Moses never ceased to pray for his people, however much they had sinned, however audacious the prayer, however much he was putting his own relationship with God at risk. Knowing their faults, he remained utterly loyal to them.

The Hebrew word *emuna* is usually translated as "faith," and that is what it came to mean in the Middle Ages. But in biblical Hebrew it is better translated as "faithfulness," "reliability," "loyalty." It means not walking away from the other party when times are tough. It is a key covenantal virtue.

There are people with great gifts, intellectual and sometimes even spiritual, who nonetheless fail to achieve what they might have done. They lack the basic moral qualities of integrity, honesty, humility, and - above all - loyalty. What they do, they do brilliantly. But often they do the wrong things. Conscious of their unusual endowments, they tend to look down on others. They give way to pride, arrogance, and a belief that they can somehow get away with great crimes. Balaam is the classic example, and the fact that he planned to entice the Israelites into sin even after he knew that God was on their side is a measure of how the greatest can sometimes fall to become the lowest of the low.

Those who are loyal to other people find that other people are loyal to them. Those who are disloyal are eventually distrusted and lose whatever authority they might once have had. Leadership without loyalty is not leadership. Skills alone cannot substitute for the moral qualities that make people follow those who demonstrate them. We follow those we trust, because they have acted so as to earn our trust. That was what made Moses the great leader Balaam might have been but never was. Always be loyal to the people you lead.

יירא זלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי. והקשו, שהיל"ל וישמע זלק כמו וישמע יתרו. עוד קשה, זלק אמר עם יצא ממזרים לא כיתרו שלמה, כי הוסיף ה' את ישראל ממזרים ולא כבלעם שלמה ק"ל מוסיף ממזרים, הנה ידוע כי ממזרים היו ישראל בשפל המצב, ולא היה להם שום זכות ולכן נתעורר ה' כשיכול צעמו, והוסיף אותם רק בזכות העתיד שיקבלו את התורה, על הר סיני, למען לאחר שהבלו את התורה ועשו את המצוות, זכותם וכחם רב ל"ב עד שעשו את"כ את כל המלחמות בזכות צעמו ולא היו עוד מוכרחים לנקש חסד חנם. כמו הודם מתן תורה, ולכן נתירא זלק, מה אם במלחמת עמלק שהי' הודם מתן תורה לעפ"י כתיב ויחלוש יהושע את עמלק. לפי חרז, ק"ו בן בנו של ק"ו עכשו לאחר מתן תורה שזכותם וכחם רב הוא ח"ש וירא זלק. מלת וירא היא לשון הצננה, כמו וירא וירץ נקרחתם, היינו, שזלק הצין שכלו את כל אשר עשה ישראל לאמורי, היינו, מה שעשו הם צעמם, רל"ל, זכותם וזכמם, ולא ע"י חסד חנם. ח"ש נ"כ הנה עם יצא ממזרים, היינו, שיצאו בזכות עמם, כי סופו מוכיח על תחלתו, יען שכבר הצלו את התורה ולא כמו שלמה יתרו כי הוסיף ה' את ישראל ממזרים, יען כי אז עדיין לא קבלו את התורה ולא הוסיף ה' הקב"ה רק נרחמיו וכאשר התנוון זלק ככל זאת נתירא מאלו כי לא יועיל לו שום דבר נגדם, לכן ויגר מואב אזל לא בלעם, כי בלעם היה רוצה להקטין את זכותם לכן אמר, ק"ל מוסיף ממזרים, יען כי להם לא היה שום זכות עמם ונס עתה אין לך כ"כ להתירא מהם.

(3)
נאמר
כ"ב

**אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב
לא אוכל לעבור את פי ה' (כ"ב י"ח)**

(4)
כ"ב
א"ח

הקשה הסבא זצ"ל מקלם מרן הרש"ו: לכאורה מה הברל יש בין בלעם להברדיל, לבין האבות הקדושים, הרי גם בלעם אמר: לא אוכל לעבור את פי ה', וזהו מדרגה גדולה? - ואמר הסבא זצ"ל: כי בלעם אמר לא אוכל לעבור את פי ה', נגד ד' הוא לא יכול לעשות, אבל גם לא ויתר על רצונו - ועשת עצות ותחבולות שהקב"ה יסכים לרצונו. והסוף היה שהקב"ה הסכים לרצונו והתיר לו ללכת עם שרי בלק, כי בדרך שאדם רוצה לילך מוליכים אותו. וכמו שאומר הרמב"ן: שאדם יכול להיות נבל ברשות התורה. אבל מדרגות האבות הקדושים היו שהם ביטלו את רצונם מפני רצונו. לא היה להם רצון עצמי, אלא לעשות רצון קונם. כמו שאומר ה"ארחות חיים" להרא"ש ז"ל, "רצה כאשר ירצה יוצרך".

ויעקב אבינו ע"ה נענש ע"כ. שביקש יעקב לישב בשלוה - קפץ עליו רגזו של יוסף, כי לפי מדרגתו היה זה חטא ליעקב אבינו שהיה לו רצון עצמי. הצדיקים היו תמיד רוצים לדעת מה רצונו של הקב"ה. וגם המעשים שעשו היו מפשפשים ומדקדקים שלא תתערב בהם שום פניה עצמית, שיהיו כולם טהורים לשמים.

כבוד מורי ורבי הרה"צ ר' משה רונשטיין זצ"ל, משגיח רישיבת לומזה, אמר בענין זה, כתוב במלכים א', פרק ב', ויקרבו ימי דוד למות וגו' וגם אתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה. אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל, לאבנר בן נר ולעמשא בן יתר ויהרגם וגו' ועשית כחכמתך ולא תורר שיבתו בשלום שאול. והנה עמך שמעי בן גרא והוא קללני קללה נמרצת ביום לכתו מחנים ואשבע לו אם אמיתך בחרב - ועתה אל תנקדו.

רגילים אנו לראות כי בזמן שהאדם הוא בריא ושלם אז הוא נוקם משונאיו. אבל לפני מיתתו הוא וותרן וטוב לכל - ואצל דוד המלך רואים להיפך. כשהיה בריא ושלם לא עשה להם כלום, רק לפני מותו צוה לשלמה בנו שינקום בשבילו. ואמר ע"ז מו"ר זצ"ל: כי דוד המלך רצה הכל לעשות לשם שמים, שלא תתערב שום פניה ונגיעה עצמית. לכן, כשהיה בריא ושלם פחד להרוג לשמעיי בן גרא, אעפ"י שהוא היה מורד במלכות, כי חשש אולי לא יעשה את זה בשביל כבוד מלכות, אלא מפני שפגע בכבודו. א"כ לא יהיה לשם שמים. לכן כבש את רצונו ולא הרג אותו. אבל לפני מותו, אז נתבטלו הקנאה והשנאה וידע כי יעשה את זה לשם שמים, מפני שפגע בכבוד מלכות. אז צוה לבנו שלמה שיהרוג אותו.

רואים מזה עד כמה דקדקו הצדיקים שכל מעשיהם יהיו רק לשם שמים ויבטלו את כל רצונם מפני רצון הקב"ה, כמו שאומר החובת הלבבות בשער עבודת האלקים סוף פרק ה' ח"ל: "ולא ישמש אלא ברצונו אותו ולא ישמח כי אם בעבודתו. ולא יבקש כי אם רצונו, ולא ירוץ כי אם בשליחותו וכו'. וכן בכל

(5)

לא להחמיץ את הרגע

"הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא" (כ"ג כ"ד)

יש רגעים בחייו של אדם שאם הוא אינו חופם אותם ומנצלם להתעלות רוחנית, הוא עלול להפסיד לא רק את הרגע ההוא ושכרו, אלא את כל עתידו וגורלו בחיים. הדברים אמורים לגבי חתן הפותח בחיים חדשים וגם לגבי בני אדם אחרים הזוכים לרגעי התעלות נדירים, ואז יש באפשרותם לקפוץ על העגלה ולהתהפך ממש לאנשים אחרים.

אחד הרגעים המתאימים להיזכר בכך הוא כאשר נמצאים במסיבת חתן וכלה ורואים בעליל את הרגע הנדיר הניקרה לפניכם, ומאפשר להם להתעלות. או-אז יש להחדיר ללבנו שרגעים כאלה מזדמנים לפני כל בן אנוש והחמצתו של רגע כזה עלולה להיות בעוכריו, כיוון שייתכן שעד סוף ימי חייו לא יזדמנו לו עוד רגעים כאלה.

חסד גדול עשה הקב"ה עם האדם בכך שהוא משגר לו סימנים ובאמצעותם הוא מרמז לו על הרגעים היקרים הללו המגיעים אליו, ואז במעט מאמץ יש לו אפשרות לנצלם ולהתהפך לאדם אחר.

כי אם לא ינצל את הרגע הזה, מחר יש כבר חתן אחר באותו אולם. חכמינו הישוו את העולם הזה לבי הילולא, דהיינו לבית חתונות, כאשר בכל יום יש חתן אחר הנחשב למלך. והיה אם יבוא החתן של אמש, ויבקש מהמלצרים שיעשו את מבוקשו גם מחר, ואולי אף ישיבו אותו על כס החתן, כאשר חתן אחר תפס כבר את הכסא. הרי יסלקו אותו מכל המדרגות...

מן ה'קהילות יעקב' זצ"ל הסביר ש'בי הילולא' הוא לא אולם החתונות עצמו, שבו יש שלחנות מסומנים ומסודרים עם מלצרים המגישים את הארוחות. חז"ל התכוונו אל המקום בו מתקיים 'בר', מה שקרוי כיום 'שירות עצמי', ומי שלא חוטף שם לא נישאר לו מאומה...

משל זה של חז"ל מלמדנו על החיוב לתפוס את הרגע המתאים המזדמן לכל אחד בחייו, ושבו עומדת בפניו אפשרות להתנהג כמלך ולחלק הוראות. מחר יעמוד כבר אדם אחר במקום זה.

וכבר שמענו על מיקרים שבהם זכו יהודים להפוך את עורם לחלוטין רק בגלל שלא נתנו לרגע ההוא לחמוק מתחת ידיהם. חכמה גדולה ויחידה צריך לכן, אך זאת צריך לדעת: אם הרגע הזה ניתן לך, ולא לאחר - מן הסתם קיבלת גם את הכוחות הדרושים לכן כדי שהמתנה הטובה הזו לא תתמסס מבין אצבעותיך.

ואשרי מי שיודע לתפוס את הרגע.

משה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל.

לפיך יבוא

יש לפרש מקרא זה על פי שפירשתי מכבר בפרשת תולדות וידו אוחות בעקב עשו על כן קרא שמו יעקב, כי תעודת ישראל להיותו ממלכת כהנים וגוי קדוש מאיר לארץ ולדרים באור תורתו אמונתו ומדותיו הטובות, ועל כן מילד בצאתו לאויר העולם נרמז לו זאת באחוז בעקב עשו, לומר שישראל הוא המוכן ונצטר לבד להיות מיישר עקבי עשו להכין צעדיו בחיים ולהורות לו המסילה בה ילך, ועל כן קרא שמו יעקב, שיוכור ישראל תמיד חובתו ותעודתו זאת להיותו אותו עקבות האומות ולנישאר ארחותיהם בתורה ומדות טובות, ואמנם כל זמן שקטן יעקב ודל לא יצלה למלא תעודתו זאת בשלימות, כי חכמת המסכן בזויה ואולת ידו להעמיד חרבות האמונה המוסר, ועל כן נאמר לו לא יקרא שמך יעקב כי אם ישראל יהיה שמך לא תצלה בידך להיות יעקב מאשר ומדריך בשלימות הראוי, רק אם תעמוד על מדרגת האושר היכולת והייגו אם ישראל היה שמך (ששם זה הונח לו בעת היותו שר וגדול שר עם אלקים ואנשים ויוכל). ועל כן בבוא אחי יוסף ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי כתיב ותחי רוח יעקב, כי כל זמן היותו מדוכא ביסורים וצער לא יכול עשות מאומה בעד ה' ותורתו, הלא אמרו לו איה אלקיך ישראל ואם צדיק הוא ה' למה עשה לך ככה, ועל כן לא יכול יעקב עשות מאומה ומתה רוח הדרכתו את בני תבל, אך עתה שכלם נוכחו וראו כי לא יאונה לצדיק כל און ועוד יוסף חי, לאו ותחי רוח יעקב שוב החל רוח המדריך לפעמו, כי עתה יכול יוכל ויצליח בהדרכתו. וזה שאמר מה טובו אהליך יעקב אם משכנותיך ישראל, בשעה שיתברכו בברכה משולשת בני חיי ומוזני רויחא, וכמו שכתבתי למעלה בראשי תיבות של מ ש כן מ ט ה שלחן כסא נר, אז טובו אהלי יעקב כי או יצליח במשלחתו.

"יגלמים מדליו ודרעו במים רבים". ובגמרא: "הזהרו בבני עניים, שמהם תצא תורה, שנאמר: יגלמים מדליו, מדלים, שמהם תצא תורה". והחקן עצמן ללמוד תורה, שאינה ירושה לך. "אינה ירושה" בשני מובנים: בשלילה ובחיוב. בשלילה - אין זה הכרח שכן תלמיד חכם יגנה, מאלין וממילא, אף הוא תלמיד חכם. צריך אדם להחקן עצמו, לעמול ולעבוד וליגע בתורה, ולא לסמוך על חוקת אבות. "שאינה ירושה" ובחיוב - התורה יש והיא מדלגת על דורות, והזרת לאכסניה שלה, לא מיד אלא דרך קפיצה. בניהם של עמי הארצות יכולים להיות תלמידי חכמים גדולים. "שאינה ירושה" לומר, שמכיון שהאב עני אין לו מה להוביש, הוא יורש מדורות קדומים. וכירושלמי אמרו: "כל מיקום שנאמר 'מורשה' הוא לשון 'דיעה', כהה וחלש. שאלה והרי 'תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב' והשיבו: אין לך 'דיעה' יותר מזה, מן דו לעי הוא משכה כולה" ("אחר שהוא יגע הרבה הוא מוצא." "פני משה"). זהו ה'דיעה' של 'מורשה' (ולא: 'ירושה'). הרי זו ירושה כללית, ולא פרטית, כירושה ממש, מאב לבן. מן דו לעי, כשיגע ועובד ומתקן עצמו, אז הוא מוצא - ואז יוכלו למצוא אפילו בני עמי הארץ.

תעבי ומוזנים

4

1 הוא שאמרו בסוף כתובות: "עתידים כל אילני טרק שבארץ ישראל שיטענו פירות, שנאמר: 'כִּי־עַץ נִשְׂא פְרִי תֵאֱנָה וְגַפֵּן נִתְּנו חֵילִם". כי כִּסּ ד' צְבָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל", ו"כִּי־מִי הָעֵץ יְמִי עֲמִי". והתאנה והגפן

מרמזים על תלמידי חכמים: "נִצֵּר תֵאֱנָה יֶאֱכַל פְּרִיָהּ", למה נמשלו דברי תורה לתאנה? מה תאנה זו כל זמן שאדם ממשמש בה מוצא בה תאנים, אף דברי תורה כל זמן שאדם הוגה בהם מוצא בהם טעם"10 ו"הרואה תאנה בחלום, תורתו משתמרת בקרבו"11, וכן הגפן: "וּבְגַפֵּן שְׁלֹשָׁה שְׂרִיגִים"12, גפן זה תורה, שלשה שריגים אלו משה ואהרן ומרים, וְהוּא כְּפָרְחַת עֲלֵתָה נֶעְמָה אֵלּוֹ סְנֵהֲדִרִין"13. ו"כִּי־עַץ נִשְׂא פְרִיָוֹ אֵלּוֹ אֵילָנִי טָרֵק"14, שאף ההדיוטות ועמי הארץ יטענו פירות, שפירותיהם וצאצאיהם יהיו בני תורה.

11 וכשאמרו: "הוזהרו בבני עניים, שמהם תצא תורה", נתכוונו אף לאותה עניות שאמרו: "מאי עניות, עניות דתורה"15, ו"אין עני אלא בדעה"16, אף מעניים אלה תצא תורה. "וְגַלְמִים מְדַלְּיוֹ, מְדַלִּים, שְׁמָהֶם תִּצְאָ תוֹרָה".

"והצנע לכת עם א-להיך" (ו, ח)

8

6

9
ענין ככלל

1 בפסוק החותם את ההפטרה מציג מיכה את דרישות ה' מהעובד אותו: "הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך, כי אם עשות משפט ואהבת חסד **והצנע לכת עם א-להיך**". לתומנו סברנו, שעל השאלה "מה ה' דורש ממך" ניתנה בתורה תשובה בדמות תרי"ג מצוות: "ועתה ישראל מה ה' א-להיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' א-להיך ללכת בכל דרכיו... לשמור את מצוות ה' ואת חוקותיו" (דברים י, יב-יג) - מה מחדש אפוא מיכה? האם הוא מעמידן על שלושה עיקרים בלבד?

11 לכאורה ניתן לטעון שהפסוקים בספר דברים מדברים על דרישות ה' מעם ישראל ומהיהודים בפרט, ואילו מיכה פונה לכל אדם באשר הוא, שהרי הוא אומר במפורש "הגיד לך אדם"15, ודרישותיו הן סיכום קצר של שבע מצוות בני נח; אבל עיון מקיף יותר בהפטרה מראה שהיא עוסקת בדו-שיח שבין ה' לעמו. "כי ריב לה' עם עמו ועם ישראל יתוכח, עמי מה עשיתי לך... עמי זכור נא מה יעץ בלך מלך מואב" (ו, ב-ה), ומסקנת הנביא היא "הגיד לך אדם מה טוב וכו'". ואם כן הדרא קושיא לדוכתא.

16 כאן המקום להזכיר שכבר לפני מיכה, וגם לאחריו, ביקשו לצמצם את חב"ג מצוות ולהעמידן על מספר קטן יותר של עיקרים. "דרש ר' שמלאי שש מאות ושלוש עשרה מצוות נאמרו לו למשה...בא דוד והעמידן על אחת עשרה...בא ישעיהו והעמידן על שש...בא מיכה והעמידן על שלש...בא חבקוק והעמידן על אחת" (מכות כד, ע"א). גם הלל, בן עזאי ורבי עקיבא צמצמו את התורה לעיקר אחד או כלל אחד מרכזי"14.

17 בראשונים ישנה מחלוקת עקרונית גדולה אם ניתן לקבוע את "עיקרי הדת", ואם כן מה הם? כידוע, קבע הרמב"ם "שעקרי דתנו ויסודותיה שלושה עשר יסודות"15. ר' חסדאי קרשקש קבע שיש שישה עיקרים: "בפינות התוריות ר"ל שהם יסודות ועמודים אשר בית א-לוהים נכון עליהם...וכשחקרנו בהם מצאנום שישה"16. ואילו ר' יוסף אלבו טוען "כי העיקרים הכוללים וההכרחיים לדת הא-להית הם שלושה"17. בניגוד לדעתם, סוברים ראשונים רבים שאין מקום לקבוע רשימה מועדפת של מצוות או עקרונות לתורה, שהרי "התורה היא עיקרית" על כל חלקיה"18, ומי שמנו לקבוע מה חשוב יותר ומה חשוב פחות מדברי א-לוהים חיים. ר' יוסף אלבו כתב את ספר העיקרים ובו הוא דן בסוגיה זו, ומסקנתו היא ש"ראוי שיהיו עקרים לדת א-להית בכלל. אם יבוטל אחד מהם לא יצויר היותה א-להית בכלל".

17

אחרי שראינו שהמחלוקת על עיקרי האמונה נמשכה למעלה מאלפיים שנה, נעיין בעיקר העיקרים של דרישת ה' מהאדם לפי הנביא מיכה - "והצנע לכת עם א-להיך". מה כל כך מיוחד במידה זו, שהנביא טרח לסמנה כשיא הפסגה של הדרישות הא-להיות מהאדם.

2

למידת הצניעות ישנן שתי פנים: צניעות היא ענווה, הפך הגאווה;

וצניעות היא קדושה, הפך הפריצות. שתי הפנים הללו שייכות לאותה מטבע, והן תכונה אחת בנפש האדם. תכונה זו מתאפיינת בחוסר הרצון להתבלט, למשוך תשומת לב, ולהעמיד את ה"אני" במרכז העניינים. כשמפעילים תכונה זו לגבי החלק הגשמי-גופני של האדם, זוהי צניעות של קדושה, הפך הפריצות: אולם בשתכונה זו באה לידי מימוש בעניינים רוחניים, תכונות נפש ופדומה קוראים לה צניעות וענווה, הפך הגאווה.

כדי לזכות לאור ה' חייב אדם לסגל לעצמו את שני חלקי הצניעות. על פריצות נאמר "ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריו" (דברים כג, טו) ועל גאווה נאמר "גבה עיניים ורחב לבב אותו לא אוכל" (תהילים קא, ה). ודרשה הגמרא: "כל אדם שיש בו גסות הרוח אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם" (סוטה ה, ע"א), וכן דרשו "כל אדם שיש בו גסות הרוח, לסוף נכשל באשת איש... כאילו בא על העריות" (שם ה, ע"ב), כלומר גאווה מביאה לידי פריצות.

לאיזו צניעות מתכוון מיכה באומרו "והצנע לכת"? מחד גיסא, נראה שמדובר בצניעות שהיא הפך הגאווה. שהרי שני הרכיבים האחרים של דרך ה' לפי מיכה, הם בתחום שבין אדם לחברו. מאידך גיסא, הביטוי "והצנע לכת עם א-להיך" - רומז דווקא לתחום שבין אדם למקום, כלומר והצנע לכת מתפרש יותר בכיוון של קדושה, הפך הפריצות; שתי האפשרויות בפירוש הפסוק נכונות.

וישנה דרך שלישיית: מצודת דוד פירש: "והצנע לכת עם א-להיך - בדרכי מצוותיו, בצנעה לא בפרטום רב ולהתיהר". נפרט ונסביר את הערתו בענין הצניעות בקיום המצוות. יסוד מוסד בעבודת ה' ש"אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת" (אבות ב, ט). גאווה והתנשאות אחרי עמידה בנסיון או קיום מצווה, מורידים את כל ה"עבודה" לטמיון. כך הסבירו בספרי חסידות את חטא המרגלים. משה שלח אותם לראות "היש בה עץ" - העץ הקדום שבו טעם העץ כטעם הפרי, ואכן הם השיגו דרגה זו, שהרי הביאו "זמורה [ענף גפן] ואשכול ענבים אחד" הענף והאשכול טעמם היה "אחד! אבל "וישאוהו" - כיוון שהתנשאו בלבבם לאמר פעלנו גדולות, "במוט בשניים" - חזר להיות טעם העץ לעצמו וטעם הפרי לעצמו.²⁶

את צדו השני של המתרס הסביר האדמו"ר מקוצק. ניסיונו של אברהם בעקדה לא נגמר ב"אל תשלח ירך אל הנער", אלא בפי שנאמר בסוף הפרשה "וישב אברהם אל נערי ויקומו וילכו יחדיו" אברהם חוזר אל הנערים שנאמר בהם "עם הדומה לחמור", ומקים אותם. הם הולכים יחדיו - בלב אחד כאיש אחד. הם לא ידעו דבר על מעשה העקדה, וכך הרגיש גם אברהם. ניסיון עצום שכזה שהשפיע בעולמות עליונים ותחתונים לדורי דורות, ואברהם אינו חש שעשה או פעל פעולה מיוחדת: "מלמד שלא שינה"²⁷ בעצמו ובהרגשתו.

ואכן בתפילת זכרונות אנו מזכירים רבות את עקדת יצחק, והברכה חותמת במילים "כי זוכר כל הנשכחות אתה הוא מעולם", שכל מה שאדם שוכח ה' זוכר: עברה שאדם "שוכח" - ה' זוכר, עברה שאדם זוכר, בחינת - "הטאתי נגדי תמיד" - הקב"ה מוכן לשכוח. וכן במצווה, מצווה שאדם שוכח [שעשאה] כמו אברהם בעקדה - הקב"ה זוכר; אבל מצווה שאדם "זוכר" ויוצא בתרועת תופים על שעשאה, כמו המרגלים - מצוה כזו הקב"ה שוכח.²⁸

וכעין זה דרשו על התפילה הנאמרת בעת הכנסתו של תינוק בבית המילה "כשם שנכנס לברית, כן יכנס לתורה, לחופה ולמעשים טובים". מהו כשם? כמו שלברית נכנס התינוק ללא גאווה, ללא פניות וללא כוונות זרות [שהרי התינוק עצמו אינו עושה מאומה], כן יכנס לתורה לחופה ולמעשים טובים.²⁹

ועל כגון זה אמר מיכה "מה ה' דורש ממך". גם כשתמלא את שני העיקרים בשלמות, עשיית משפט ואהבת חסד - לא תזוח דעתך עליך, זכור